RES HISTORICA 52, 2021

DOI:10.17951/rh.2021.52.313-332

Izabela Krasińska

(Jan Kochanowski University in Kielce, Poland)
https://orcid.org/0000-0002-5897-9333
E-mail: izabela.krasinska@ujk.edu.pl

Piotr Sławiński

(The State Archives in Kielce, the Sandomierz Branch)
https://orcid.org/0000-0001-8729-0845
E-mail: slawinskipio@wp.pl

Powiat opatowski w czasie I wojny światowej w świetle doniesień „Dziennika Urzędowego C. i K. Komendy Obwodowej w Opatowie" (1915–1918)

The Opatów County During World War I in the Light of the Reports of the „Dziennik Urzędowy C. i K. Komendy Obwodowej w Opatowie" (1915–1918)

Abstract

As a result of the military operations conducted in mid-1915, the area of the former Radom Governorate, including the Opatów County, was under the Austrian occupation.

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	OPEN ACCESS
THE AUTHOR'S ADDRESS: Izabela Krasińska, the Department of Journalism and Social Communication of the Faculty of Humanities of the Jan Kochanowski University in Kielce, 17 Uniwersytecka Street, Kielce 25-406, Poland Piotr Sławiński, State Archives in Kielce, Branch in Sandomierz, 4 Żydowska Street, Sandomierz 27-600, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Financed from the author's own funds				
SUBMITTED: 2020.09.15	ACCEPTED: 2021.09.09		PUBLISHED ONLINE: 2021.12.28	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	

The new government, similarly to the times of the Polish Kingdom, published the official press in the lands it had occupied. In the Kielce region, i.e., in the former Kielce and Radom governorates, from 1915, 16 official occupation dailies were published. The group of these periodicals includes the „Dziennik Urzędowy C. i K. Komendy Obwodowej w Opatowie" which is the subject of this article. The magazine was published from September 1, 1915 to August 22, 1918. It published regulations, rules and announcements of the General Military Governorate in Lublin, under which the Opatów County/District was administratively subordinate, and the orders of the local occupation authorities. The periodical in the question is now a valuable source of the information about the life and activities of the population of Opatów and its vicinity in the years 1915–1918.

Key words: political press, regional press, World War I, Opatów

STRESZCZENIE

W wyniku prowadzonych w połowie 1915 r. działań wojennych obszar byłej guberni radomskiej, w tym również powiat opatowski, przeszły pod okupację austriacką. Nowa władza, podobnie jak miało to miejsce w czasach Królestwa Polskiego, wydawała na zajętych przez siebie ziemiach prasę urzędową. Na Kielecczyźnie, czyli w dawnych guberniach kieleckiej i radomskiej od 1915 r. ukazywało się 16. tytułów okupacyjnych dzienników urzędowych. W grupie tych periodyków znalazł się stanowiący przedmiot niniejszego artykułu „Dziennik Urzędowy C. i K. Komendy Obwodowej w Opatowie". Pismo ukazywało się od 1 września 1915 do 22 sierpnia 1918 r. Na jego łamach ogłaszane były rozporządzenia, przepisy i obwieszczenia Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie, pod które administracyjnie podlegał obwód/powiat opatowski oraz zarządzenia lokalnych władz okupacyjnych. Omawiany periodyk stanowi obecnie cenne źródło informacji o życiu i działalności ludności Opatowa i okolic w latach 1915–1918.

Słowa kluczowe: prasa polityczna, prasa regionalna, I wojna światowa, Opatów

WPROWADZENIE

Przez niecały rok od momentu wypowiedzenia wojny Rosji przez Austro-Węgry 6 sierpnia 1914 r., Opatów kilkakrotnie zmieniał okupantów. Ostatecznie 23 czerwca 1915 r. miasto zajęły wojska austro-węgierskie. Na terenach okupowanych niegdyś przez Rosjan zaistniała konieczność stworzenia nowej administracji. Najpierw zajętym obszarem zarządzał naczelny dowódca frontu. Później, po podziale stref wpływów między Niemcy i Austro-Węgry, ci ostatni zorganizowali w swojej strefie administrację w oparciu o komendy obwodowe[1].

[1] J. Lewandowski, *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką 1914–1918*, Warszawa 1980, s. 37; W. Wójcik, *Sandomierz podczas wojny 1914–1918 w świetle Dziennika ks. Jana Gajkowskiego*, „Studia Sandomierskie" 1983–1984, 4, s. 203–239.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

Obwód, a od maja 1917 r. powiat opatowski, początkowo (1–30 września 1915 r.) należał do Wojskowej Guberni Kieleckiej. Zarządzał nią generał-gubernator baron Erich de Diller. Cesarsko-Królewskiej Komendzie Obwodowej w Opatowie podlegały 23 gminy (Opatów, Sadowie, Iwaniska, Malkowice, Modliborzyce, Baćkowice, Łagów, Rembów, Piórków, Gęsice, Częstocice, Kunów, Bodzechów, Waśniów, Grzegorzowice, Boksyce, Ćmielów, Ruda Kościelna, Wojciechowice, Ożarów, Julianów, Lasocin, Czyżów Szlachecki) z 783 miejscowościami[2]. E. de Diller został Generalnym Gubernatorem Wojskowym dla obszarów Królestwa Polskiego pozostających pod austro-węgierskim zarządem wojskowym. Funkcję sprawował do maja 1916 r. Jego następcą był generał major Karl Kuk (1853–1935). Od 1 października 1915 r. Zarząd Generalnego Gubernatora Wojskowego przeniósł swoją siedzibę do Lublina. Podlegały mu wówczas 24 komendy obwodowe, ale już 5 czerwca 1916 r. rozszerzono go o dodatkowe obwody: Hrubieszów, Tomaszów i Chełm[3].

Pierwszym komendantem obwodu opatowskiego, któremu podlegały oddziały administracyjny (cywilny) oraz wojskowy został płk Baranowski[4], który zapowiedział „być wobec każdego sprawiedliwym bez różnicy wyznania i stanu"[5]. Następnie wezwał miejscową ludność: „aby najsilniej i szczerze wspierała [go] w czasach wojennych w wypełnianiu […] obowiązków, gdyż tylko na podstawie jedności i wzajemnego porozumienia się doprowadzi się gospodarstwo rolne i leśne, przemysł, środki komunikacyjne, sprawy wyznaniowe, sanitarne i sądowe, głównie szkolnictwo, do najwyższego rozwoju"[6].

Od 2 października 1915 do 3 stycznia 1918 r. funkcję komendanta obwodu opatowskiego pełnił płk Walerian Fehmel, który następnie został mianowany komendantem powiatowym w Kielcach[7]. Opuszczając Opatów dziękował mieszkańcom powiatu, a zwłaszcza Komitetowi Obywatelskiemu z Antonim

---

[2] *Rozmieszczenie straży skarbowej*, „Dziennik Urzędowy C. i K. Komendy Obwodowej w Opatowie" [dalej: „DUKOO"] 1915, 1, 6, s. 6; M. Lis, *Nasze drogi do niepodległej. Z dziejów Opatowa w latach niewoli narodowej i na progu niepodległości*, Opatów 2018, s. 70.

[3] Fryderyk [Habsburg], *Rozporządzenie Naczelnego Wodza armii z 5 czerwca 1916, Nr 59, dotyczące rozszerzenia Jen. Gubernatorstwa lubelskiego na obwody Chełm, Hrubieszów i Tomaszów*, „DUKOO" 1916, 2, 13, s. 1–2; M. Lis, *Nasze*, s. 69–70; J. Lewandowski, *Okupacja austriacka w Królestwie Polskim (1914–1918)*, „Dzieje Najnowsze" 1998, 30, 4, s. 31–32.

[4] M. Lis, *Nasze*, s. 70.

[5] Baranowski, *Do ludności obwodu opatowskiego!*, „DUKOO" 1915, 1, 1, s. 1.

[6] *Ibidem*.

[7] W. Fehmel, [*Reskryptem*…], „DUKOO" 1918, 4, 1, s. 1; M. Lis, *Nasze*, s. 70; T. Kosiński, *Kolekcja afiszów z lat 1914–1918 w zbiorach Działu Historii Muzeum Narodowego w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach" 1993, 17, s. 195.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

Bielińskim (1864–1930)[8] i Zygmuntem Leszczyńskim (1866–1942)[9] na czele, powiatowej komisji nadzorczej z prezesem Eugeniuszem Roguskim (1870–1939), prezesowi Stowarzyszenia Kółek Rolniczych Władysławowi Jelskiemu (1859–1946)[10] oraz instytucjom dobroczynności publicznej za ciężką pracę, wsparcie i wyrozumiałość w tych trudnych czasach[11].

Dnia 12 stycznia 1918 r. ostatnim austro-węgierskim komendantem powiatu opatowskiego został ppłk Władysław Hahorkiewicz (1866–1935?). Służył m.in. w 57. Pułku Piechoty w Tarnowie. We wrześniu 1914 r. został ranny, a w 1916, zapewne ze względu na stan zdrowia i wiek, został mianowany zastępcą komendanta obwodu opatowskiego[12]. Po wyborze na komendanta napisał: „Dołożę wszelkich starań, by zrzeszyć wszelkie siły do wspólnej pracy i ułatwić przetrwanie trudnych czasów wojennych ludności powiatu"[13].

GENEZA I OPRACOWANIE FORMALNO-WYDAWNICZE PISMA

Okupacyjne władze austro-węgierskie, podobnie jak wcześniej władze carskie, chciały by ustawy, rozporządzenia, obwieszczenia i rozkazy, które obowiązywały na całym obszarze okupowanym, albo w pewnych jego częściach, były ogłaszane w piśmie urzędowym „Dzienniku Rozporządzeń C. i K. Zarządu Wojskowego w Polsce". Pismo to ukazywało się od 19 lutego 1915 r. osobno w dwóch wersjach językowych: polskiej i niemieckiej, a jego wydawcą była Naczelna Komenda Armii. Było kolportowane bezpłatnie z przeznaczeniem dla gmin, które „mają go wyłożyć w swoich lokalach urzędowych, gdzie w godzinach urzędowych każdy może go czytać". Ponadto pismo można było kupować w komendach obwodowych w cenie 10 halerzy za egzemplarz[14].

Oprócz „Dziennika Rozporządzeń C. i K. Zarządu Wojskowego w Polsce" poszczególne komendy obwodowe wydawały, również w dwóch

[8] Zob. szerzej: S. Ciepłowska, *Bieliński Antoni*, w: *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 2, [red. J. Leskiewiczowa], Warszawa 1994, s. 7.

[9] Zob. szerzej: S. Konarski, *Leszczyński Zygmunt*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, s. 154–155.

[10] Zob. szerzej: T. Jelska, *Jelski Władysław*, w: *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 5, [red. J. Leskiewiczowa], Warszawa 2000, s. 50–51.

[11] W. Fehmel, [*Reskryptem*…], s. 1.

[12] W. Hahorkiewicz, *Objęcie komendy powiatu*, „DUKOO" 1918, 4, 2, s. 1; M. Lis, *Niepodległość rozpoczęła się w niedzielę*, „Opatów" 2018, 7, 3, s. 8.

[13] W. Hahorkiewicz, *op. cit.*, s. 1.

[14] *Dziennik rozporządzeń c. i k. Zarządu wojskowego w Polsce*, „DUKOO" 1915, 1, 1, s. 1; *Dzienniki urzędowe*, „DUKOO" 1916, 2, 7, s. 5–6; J. Lewandowski, *Królestwo*, s. 32.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

wersjach językowych, własne periodyki urzędowe tzw. „Dzienniki Urzędowe C. i K. Komendy Obwodowej". W niektórych obwodach wychodziły dodatkowo „Dzienniki Urzędowe Obwodu". Zaczęły one opuszczać prasy drukarskie w różnych miesiącach 1915 r. z powodu działań wojennych prowadzonych na danym obszarze, natomiast zaprzestano je wydawać w sierpniu – wrześniu 1918 r.[15]

Pisma urzędowe poszczególnych obwodów/powiatów drukowały teksty, które można podzielić zasadniczo na trzy grupy. Do pierwszej z nich zaliczały się obwieszczenia, rozporządzenia, rozkazy i przepisy Zarządu Wojskowego w Polsce. Były to przedruki z „Dziennika Rozporządzeń C. i K. Zarządu Wojskowego w Polsce". Do drugiej wchodziły rozporządzenia władz obwodowych/powiatowych i dotyczyły lokalnego funkcjonowania władz okupacyjnych. W trzeciej mieściły się artykuły o charakterze informacyjnym z terenu działania poszczególnych komend obwodowych. Dotyczyły one wszystkich dziedzin życia i zachowania ludności w trudnym wojennym okresie. Publikowały pochwały dla Polaków współpracujących z austriackim okupantem. Na ich łamach zamieszczano też listy gończe za dezerterami i osobami podejrzanymi o działalność przestępczą. Powiadamiano o funkcjonowaniu sądów doraźnych czy szkół, o przepisach meldunkowych i taryfach targowych na artykuły przemysłowe, alkohol, tytoń oraz żywność. Na ich łamy trafiały informacje o rekwizycjach żywności na potrzeby wojska, a sporadycznie również ogłoszenia polskich urzędów i instytucji użyteczności publicznej utworzonych przez Państwa Centralne. Na Kielecczyźnie, czyli w dawnych guberniach kieleckiej i radomskiej Królestwa Polskiego wychodziło 16 tytułów okupacyjnych pism urzędowych[16]. Jednym z nich był stanowiący przedmiot tego artykułu „Dziennik Urzędowy C. i K. Komendy Obwodowej w Opatowie" [dalej: DUKOO]. Od numeru 8 z 24 sierpnia 1917 r. periodyk ukazywał się pod nieco zmienionym tytułem „Dziennik Urzędowy C. i K. Komendy Powiatowej w Opatowie". Należy podkreślić, że poddane analizie czasopismo było jedynym periodykiem ukazującym się pod okupacją austro-węgierską w Opatowie.

Pierwszy numer opuścił prasy drukarskie 1 września 1915, a ostatni 22 sierpnia 1918 r. Łącznie w tym okresie wydrukowano 49 numerów (w 1915 – 8, w 1916 – 26, w 1917 – 10, w 1918 – 5). Początkowo czasopismo wydawane było z częstotliwością dwutygodniową (1 i 15 dnia każ-

[15] M. Adamczyk, *Prasa Kielecczyzny – tradycje i współczesność*, Warszawa 1987, s. 50.

[16] Idem, *Cztery epoki prasy Kielecczyzny 1811–1956*, Kraków–Kielce 1991, s. 37; Z. Bratos, E. Frejtag-Mika, W.Ł. Macierzyński, *Radom na starej pocztówce i prasa Radomia w latach 1811–1918*, Radom 1996, s. 79.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

dego miesiąca), ale od 1917 r., jak zaznaczono, wychodziło „tylko w miarę potrzeby", czyli nieregularnie. Za pojedynczy numer należało zapłacić 10 halerzy, a w prenumeracie kwartalnej 3 korony; cena przez cały okres wydawania nie uległa zmianie. „DUKOO" tłoczono na dobrym gatunkowo papierze w Krakowie w drukarni Władysława Ludwika Anczyca i Spółki w formacie 32 x 23 cm, albo w nieco mniejszym 30 x 22 cm. Układ strony był dwułamowy. Objętość numeru wahała się od 4 do 26 stron. Edytor nie dbał jednak specjalnie o szatę graficzną. Winietę czasopisma stanowiły: tytuł, numeracja, data wydania i cena, poniżej spis treści, a zwieńczał ją herb państwa. Początkowo przedstawiał on dwugłowego czarnego orła z tarczą na piersi z herbem rodowym Habsburgów Lotaryńskich. Winiety czasopisma posiadają kilka wersji graficznych wymienionego herbu. Od 27 kwietnia 1916 r. zaprowadzono nowy tzw. mały herb państwa. Miał on po lewej stronie mały herb Austrii – dwugłowego orła z tarczą arcyksięstwa Austrii, a po prawej mały herb Węgier – do symboli węgierskich dodano chorwacką szachownicę. Pośrodku była trójdzielna tarcza herbowa Habsburgów. W winiecie tytułowej nowy mały herb państwa umieszczony był od numeru z 15 lipca 1916 r. i pozostał tam do końca wydawania periodyku.

Za zamieszczane treści oraz kolportaż pisma odpowiadali komendanci obwodu/powiatu[17], czyli Baranowski, Fehmel i Hahorkiewicz, którzy jednocześnie wykonywali obowiązki cenzorskie. Żaden tekst za wyjątkiem odezw czy rozporządzeń c. k. generała-gubernatora wojskowego K. Kuka i jego następcy hr. Stanisława Szeptyckiego (1867–1950)[18] oraz naczelnego wodza armii arcyksięcia Fryderyka Habsburga (1856–1936) czy komendantów obwodu nie był podpisany imieniem i nazwiskiem. Z zawartością „DUKOO" można było zapoznać się w kancelariach gminnych, a na wsiach u sołtysów. Periodyk otrzymywały bezpłatnie parafie, szkoły, posterunki żandarmerii i oddziały straży skarbowej, a magistraty, gminy oraz wsie musiały go zaprenumerować[19].

ZAWARTOŚĆ TREŚCIOWA

W przekonaniu autorów niniejszego artykułu „DUKOO" jest cennym źródłem informacji o wszelkich pozytywnych i negatywnych przejawach

[17] J. Lewandowski, *Austro-Węgry wobec sprawy polskiej w czasie I wojny światowej*, „Przegląd Historyczny" 1975, 66, 3, s. 394.

[18] Zob. szerzej: P. Mikietyński, *Generał Stanisław hr. Szeptycki. Między Habsburgami a Rzecząpospolitą (okres 1867–1918)*, Kraków 1999.

[19] *Cel dziennika urzędowego obwodu Opatów*, „DUKOO" 1915, 1, 1, s. 1–2; Z. Bratos, E. Frejtag-Mika, W.Ł. Macierzyński, *op. cit.*, s. 79.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

życia, pracy oraz działalności mieszkańców obwodu/powiatu opatowskiego w okresie okupacji austro-węgierskiej.

Najważniejszą osobą w obwodzie/powiecie był komendant. W latach 1915–1918 miał on trzech komendantów, wspomnianych już: Baranowskiego, Fehmela i Hahorkiewicza. Od 1 października 1915 r. przywrócono przerwaną na skutek działań wojennych działalność władzy sądowniczej w obwodzie/powiecie. Na nowo zorganizowano, znane z wcześniejszego okresu Królestwa Polskiego, sądy gminne, urząd sędziego pokoju, wprowadzono wojskowy sąd c. i k. komendy obwodowej. W 1915 r. funkcjonowało sześć sądów gminnych w: Opatowie, Ożarowie, Ćmielowie, Iwaniskach, Kunowie i Łagowie. Na stanowiska sędziów gminnych powołano: Antoniego Gawrońskiego, Aleksandra Ruseckiego, Ludwika Żekowskiego, Czesława Janeckiego, Władysława Świeżyńskiego i Wincentego Reklewskiego. W gestii sądów gminnych leżało orzekanie w sprawach cywilnych i karnych (kradzieże, oszustwa). Obowiązującym językiem urzędowym był język polski bądź niemiecki, wyroki oraz uchwały zapadały w imieniu: „prawa, ustawy i sumienia", a za ich wykonanie odpowiadali wójtowie[20]. W maju 1916 r. wprowadzono tylko sądy pokoju w miejsce dotychczasowych sądów gminnych i sądów pokoju. Wykonywały one niższe sądownictwo w sprawach cywilnych i karnych. W tych sprawach ostatnią instancją był sąd obwodu/powiatu, który orzekał w składzie trzech sędziów, przy czym zawsze przewodniczył sędzia austriacki, a dwaj pozostali to sędziowie pokoju[21].

Zadania policji państwowej, podobnie jak w czasach Królestwa Polskiego, pełniła żandarmeria. W siedzibie komendy obwodowej/powiatowej mieściła się, podporządkowana komendantowi powiatu, komenda żandarmerii, a podlegały jej rozmieszczone w gminach posterunki[22]. Komendantem żandarmerii w obwodzie/powiecie opatowskim był rotmistrz Alfons Schwab, a posterunki znajdowały się w 17 miejscowościach[23]. Powołanie żandarmerii zaowocowało efektywniejszą walką z bandytyzmem (napadami)[24] i spekulantami[25]. W każdym obwodzie/powiecie znajdowały się również rejonowe posterunki straży skarbowej. Na interesującym

[20] *Organizacja sądów gminnych*, „DUKOO" 1915, 1, 4, s. 3–6.

[21] J. Lewandowski, *Królestwo*, s. 49.

[22] *Ibidem*, s. 28.

[23] Opatów, Iwaniska, Malkowice, Raków, Łagów, Modliborzyce, Waśniów, Kunów, Ostrowiec, Sadowie, Ćmielów, Ruda Kościelna, Julianów, Lasocin, Ożarów, Wojciechowice i Czyżów Szlachecki. *Rozmieszczenie żandarmerii*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 5.

[24] Zob. np.: *Zwalczajcie bandytyzm!*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 2–3; *Obwieszczenie w sprawie zwalczania bandytyzmu*, „DUKOO" 1916, 2, 20, s. 11–14; *Napady rabunkowe (sabotaże)*, „DUKOO" 1917, 3, 5, s. 2–3; *Bandytyzm*, „DUKOO" 1918, 4, 5, s. 2–3.

[25] Zob. np.: *Ostrzeżenie przed spekulantami gruntowymi*, „DUKOO" 1916, 2, 14, s. 3.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

nas obszarze funkcjonowały one w dziewięciu miejscowościach[26] podzielonych na trzy rejony. W opatowskim respicjentem, czyli urzędnikiem skarbowym był Leopold Tebinka, w ożarowskim – Marcin Wandycz, a w ostrowieckim funkcję komisarza pełnił Jan Pawlikiewicz. Obowiązki obwodowego komisarza straży skarbowej powierzono Józefowi Kędzierskiemu (1866–1956)[27].

Wśród pozytywów związanych z nową władzą wskazać należy przede wszystkim na sprawy związane ze szkolnictwem, bowiem austriacki okupant nie stwarzał w tym zakresie większych ograniczeń. Włodarze gmin zobowiązani zostali do wznowienia działalności istniejących wcześniej placówek szkolnych i do organizacji nowych, bowiem intencją władz austro-węgierskich było, aby nauka rozpoczęła się 1 października 1915 r. Zachęcano nauczycieli do podnoszenia kwalifikacji, co wpłynąć miało na poziom kształcenia, a w szkołach bez ograniczeń uczono języka ojczystego i historii Polski[28].

Reskryptem z 18 grudnia 1915 r. na całym okupowanym przez Austro-Węgry terytorium Polski, nadzór pedagogiczny „nad wszystkimi zakładami wychowawczymi i naukowymi z wyjątkiem seminariów duchownych" powierzono Marianowi Reiterowi (1874–1943). Pomimo że przyczynił się do organizacji szkolnictwa polskiego, uważano go za germanofila, na co wpłynęły zapewne cechy jego charakteru, a mianowicie: krytycyzm wobec ludzi i rzeczy, ostry, cięty i złośliwy dowcip, sarkazm, wrodzona nieufność oraz ostrożność[29].

Jeszcze 7 marca 1915 r., w myśl rozporządzenia naczelnego wodza armii austro-węgierskiej arcyksięcia Fryderyka, w publicznych szkołach ludowych nauka miała być bezpłatna. Polecono władzom gminnym i sołtysom uporządkować budynki szkolne i przy każdej placówce „urządzić boisko do ćwiczeń gimnastycznych", a przy szkołach wiejskich, o ile było to możliwe, również „miejsce do praktycznej nauki gospodarstwa rolnego". Chłopcy i dziewczęta mieli uczyć się w osobnych klasach[30].

Generał-gubernator E. de Diller 9 lutego 1916 r. wydał rozporządzenie dotyczące bibliotek szkolnych. Polecił, aby zaopatrywać je w książki wy-

[26] Opatów, Iwaniska, Łagów, Ostrowiec, Waśniów, Ćmielów, Ożarów, Julianów i Lasocin.

[27] *Rozmieszczenie straży skarbowej*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 6.

[28] *Szkolnictwo. Rozporządzenie Jen. Gub. wojskowego z dnia 28. września 1917 r. Nr 78 Dz. rozp. dotyczące szkolnictwa*, „DUKOO" 1917, 3, 10, s. 3–17; M. Lis, *Nasze*, s. 77; idem, *W czasie okupacji austro-węgierskiej*, „Opatów" 2017, 6, 4, s. 8.

[29] *Nadzór pedagogiczny nad wszystkimi zakładami naukowymi w Polsce*, „DUKOO" 1916, 2, 2, s. 7; R. Skręt, *Reiter Marian*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988–1989, s. 38–39.

[30] *Sprawy szkolne*, „DUKOO" 1915, 1, 1, s. 7.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

dane przez Towarzystwo im. ks. Piotra Skargi w Krakowie[31]. Były one odpowiednie na nagrody dla wyróżniających się uczniów. „Zwraca się więc uwagę zarządów szkolnych i czytelń na wydawnictwa tego towarzystwa, których rozpowszechnienie zwłaszcza między ludnością wiejską może przynieść wielki pożytek pod względem oświatowym i moralnym"[32].

Według danych z 15 lutego 1916 r. w obwodzie opatowskim funkcjonowało w dwudziestu gminach 50 publicznych szkół ludowych: w tym 42 1-klasowe szkoły koedukacyjne (mieszane)[33], dwie 2-klasowe szkoły koedukacyjne w Łagowie i Rakowie, jedna 3-klasowa szkoła koedukacyjna w Ćmielowie oraz dwie 2-klasowe szkoły żeńskie w Opatowie i Ostrowcu i tyle samo męskich. Ponadto w sześciu gminach obwodu opatowskiego było dziewięć prywatnych szkół ludowych i fabrycznych, w tym: pięć 1-klasowych szkół koedukacyjnych (Jeżów, Częstocice, Wałsnów, Opatów, Ostrowiec), dwie 2-klasowe szkoły koedukacyjne w Bodzechowie i Bolesławowie oraz 2-klasowa szkoła żeńska i 6-klasowa szkoła męska w Klimkiewiczowie. W Ostrowcu funkcjonowało wówczas jeszcze 4-klasowe progimnazjum męskie, a w Opatowie 4-klasowa szkoła żeńska[34]. Na interesującym nas obszarze działało również w dziesięciu gminach 13 ochronek dla dzieci w: Ćmielowie, Bolesławowie, Częstocicach, Denkowie, Jeleniowie, Kunowie, Karsach, Kobylanach, Rakowie, Bidzinach, Wojciechowicach, Opatowie i Ostrowcu[35].

Z myślą o nauczycielach publicznych szkół ludowych, którzy chcieli uzupełnić wiedzę i poszerzyć kompetencje zawodowe, okupacyjne władze austriackie organizowały kursy. Odbywały się one w: Busku, Jędrzejowie, Lubartowie, Miechowie, Radomsku (Noworadomsku), Olkuszu, Włoszczowie, Opocznie, Puławach, Pińczowie, Sandomierzu i Zamościu. Podczas czterotygodniowego kursu (24 VII–19 VIII 1916) nauczyciele poznali podstawy pedagogiki, dydaktyki i metodyki pracy z uczniem, również potrzebującym specjalnej troski, zaznajamiano ich z geografią i histo-

[31] Zob. szerzej: H. Kramarz, *Książka w pierwszym dziesięcioleciu działalności Towarzystwa im. ks. Piotra Skargi 1908–1918 (w świetle archiwów lwowskich)*, w: *Kraków–Lwów. Książki–czasopisma–biblioteki*, t. 7, red. H. Kosętka, Kraków 2005, s. 245–259.

[32] *Część nieurzędowa. Ogłoszenie*, „DUKOO" 1916, 2, 8, s. 6.

[33] Momina, Krzczonowice, Wola Grójecka, Denków, Szewna, Czyżów Szlachecki, Dziurów, Janików, Sobótka, Słupia Stara, Iwaniska, Mydłów, Ujazd, Julianów, Słupia Nadbrzeżna, Doły Biskupie, Kunów, Krynki, Małachów, Nietulisko Fabryczne, Biedrzychów, Lasocin, Niemirów, Jurkowice, Opatów, Oficjałów, Podole, Wąworków, Jakubowice, Ożarów, Tominy, Piórków, Antoniów, Bardo, Rembów, Szumsko, Boria, Ruszków, Szczucie, Bidziny, Stodoły i Wojciechowice.

[34] *Wykaz szkół w obwodzie Opatów*, „DUKOO" 1916, 2, 4, s. 4–6.

[35] *Ibidem*, s. 6.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

rią Polski, urządzano wykłady z higieny. Odbywali ponadto wycieczki turystyczno-krajoznawcze[36].

Podczas wakacji uczniowie na mocy reskryptu z 18 lipca 1916 r. zostali zobowiązani przez nauczycieli oraz służby leśne do zbierania i suszenia ziół, które następnie mogli zużytkować jako środki lecznicze lub przekazać kierownikom szkół. Ci ostatni musieli zasuszone rośliny posortować i odstawić do komendy obwodowej, która dostarczała je do założonej w Opocznie Stacji Uprawy Ziół Leczniczych. Zalecano zbieranie: kwiatów lipy i bzu, młodych liści brzozy, borówek, bratków, podbiału, kwiatu rumianku, pokrzyw, dziewanny, mięty i innych roślin[37].

Jednym z priorytetowych zagadnień była kwestia sanitarna, gdyż świadomość zdrowotna mieszkańców ziem okupowanych przez Austro-Wegry stała na niskim poziomie. Trudna sytuacja sanitarno-epidemiologiczna w latach 1915–1918 wynikała m.in. z nędzy i zacofania społecznego, braku profesjonalnej opieki medycznej, fachowych sił lekarskich i personelu pomocniczego, szpitali, szerzących się epidemii oraz z niezadawalającego zainteresowania władz okupacyjnych tymi problemami. Uporządkowanie warunków sanitarnych stało się jednym z głównych zadań utworzonego 13 listopada 1915 r. w Generalnym Gubernatorstwie Lubelskim – Głównego Komitetu Ratunkowego, a dokładniej jego Wydziału Sanitarnego. Organizacja ta posiadała swoje struktury w terenie[38].

„Brud i niechlujstwo" sprzyjały pojawianiu i rozprzestrzenianiu się wielu, nieraz groźnych chorób, w tym tych najbardziej niebezpiecznych – zakaźnych. Dlatego zarządzono częste sprzątanie mieszkań i podwórek, a nagromadzone śmieci i odpady nakazano wywozić w pola. To samo dotyczyło przydrożnych rowów i ścieków, zaułków, ulic, placów miejskich, cmentarzy oraz dróg, jak również publicznych i prywatnych studni, które należało zaopatrzyć w białe tablice z napisem „dobra woda" lub w czarne odnoszące się do wody nie nadającej się do spożycia. Oczyszczanie miasta musiało być przeprowadzane przynajmniej raz w tygodniu, najczęściej w soboty oraz przed świętami, a w miejscowościach, gdzie odbywały się targi i jarmarki, również po ich zakończeniu. Za wykonanie tych zaleceń odpowiadali burmistrzowie, wójtowie, soł-

[36] *Kursy wakacyjne dla nauczycieli ludowych*, „DUKOO" 1916, 2, 14, s. 2.

[37] *Do wszystkich Zarządów szkół, Urzędów parafialnych i gminnych w obwodzie*, „DUKOO" 1916, 2, 18, s. 8–10; J. Lewandowski, *Królestwo*, s. 61.

[38] A. Stoksik, *Główny Komitet Ratunkowy w Lublinie 1915–1918*, w: *Dobroczynność i pomoc społeczna na ziemiach polskich w XIX, XX i na początku XXI wieku*, red. M. Przeniosło, Kielce 2008, s. 108, 117–118.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

tysi oraz naczelnicy gmin, a nad całością prac czuwała miejscowa żandarmeria[39].

W gestii lekarzy, wójtów, nauczycieli oraz „głów rodzin" było informowanie komendy obwodowej o występujących na danym obszarze chorobach zakaźnych i osobach nimi dotkniętych[40], dotyczyło to zwłaszcza: cholery, tyfusu, czarnej i wietrznej ospy, czerwonki czy szkarlatyny. Osoby chore należało bezzwłocznie odizolować od zdrowych w miejscach do tego przeznaczonych (szpitalach, domach izolacyjnych) i otoczyć opieką lekarską, a ich mieszkania zdezynfekować[41].

W „DUKOO" znalazły się też wytyczne dotyczące gminnych domów izolacyjnych. Zalecano, aby budynek był ogrodzony, zaopatrzony w dwie oddzielne łazienki dla chorych, odpowiednio wyposażoną kuchnię, pokój dla osoby opiekującej się przebywającymi w izolacji oraz w sprzęt medyczny, np. nosze. Na wyposażenie pokoi dla chorych składały się łóżko oraz dzbanek na wodę do umycia się. W gminach, które posiadały szpitale zakaźne nie było potrzeby urządzania domu izolacyjnego[42].

Pogrzeby zmarłych na choroby zakaźne odbywały się tylko w kostnicach zwanych trupiarniami przy cmentarzach, gdyż obowiązywał zakaz przenoszenia ciał do kościołów. Przy kostnicach zalecano urządzać pomieszczenia do wykonywania sekcji zwłok[43].

W celu zapobiegania rozprzestrzeniania się wścieklizny nakazywano, w przypadku pogryzienia bądź podrapania człowieka przez chorego psa czy kota, zwierzę „bezwarunkowo zabijać", zwracać uwagę na bezdomne zwierzęta, a ponadto trzymać psy na smyczy i zakupić im kagańce. Osoby pogryzione przez wściekłe psy należało odesłać do lekarza „celem oczyszczenia i zaopatrzenia ran", a zabite zwierzę dostarczyć do obwodowego weterynarza w Opatowie, który musiał wykonać sekcję[44].

Uskarżano się ponadto na złe warunki sanitarne w chederach, zwłaszcza na niedostateczne oświetlenie lokali, wentylację, dostęp do wody pitnej, czystość i porządek wewnątrz i na zewnątrz, wyposażenie w sprzęty, stan zdrowotny nauczycieli i uczniów. W tym celu nakazano burmistrzom i wójtom, w asyście żandarma powiatowego, dokonywać ich kontroli,

---

[39] *Konieczne prace około polepszenia stosunków zdrowotnych obwodu*, „DUKOO" 1915, 1, 1, s. 8; *Czystość w miastach i osadach*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 8.

[40] *Wykaz tygodniowy chorób zakaźnych*, „DUKOO" 1916, 2, 10, s. 9.

[41] *Zwalczanie chorób zaraźliwych i epidemii tudzież zapobieganie ich rozszerzaniu się*, „DUKOO" 1915, 1, 1, s. 8.

[42] *Domy izolacyjne gminne*, „DUKOO" 1916, 2, 4, s. 12.

[43] *Zakaz wprowadzania ciał osób zmarłych na choroby epidemiczne do kościoła*, „DUKOO" 1916, 2, 2, s. 8; *Trupiarnie*, „DUKOO" 1916, 2, 4, s. 12.

[44] *W sprawie tępienia wodowstrętu (wścieklizny)*, „DUKOO" 1916, 2, 4, s. 11.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

a po jej przeprowadzeniu przedłożyć władzom wyczerpujące sprawozdania. Chedery, które w ciągu 14 dni po kontroli nie zadbały o poprawę stanu higieny należało likwidować[45].

O czystość i porządek nie dbano również w sklepach z artykułami spożywczymi, w rzeźniach, masarniach oraz piekarniach. Z tej przyczyny władze komendy obwodowej/powiatowej zarządziły, aby obsługa tych miejsc nosiła czyste, białe fartuchy. W celu ochrony przed kurzem i owadami należało wyroby masarskie, nabiał, pieczywo, ciasto i słodycze przechowywać w szklanych naczyniach lub w przykrytych skrzynkach. Trzeba było zadbać o porządek w sklepie oraz zwracać uwagę na czystość wag, kontuarów, piekarskich pieców i stołów do wyrabiania ciasta i pieczywa. Podobne przepisy odnosiły się też do kramarzy i ulicznych czy targowych handlarzy. Ubój zwierząt mógł odbywał się tylko w wyznaczonych rzeźniach w Iwaniskach, Ćmielowie, Ożarowie, Kunowie, Łagowie i Rakowie, jedynie w poniedziałki, środy i piątki w godz. 8.00–14.00. W domach prywatnych ubój mógł się odbywać tylko z zachowaniem wymogów sanitarnych, a mięso zwierząt chorych podlegało natychmiastowej utylizacji. Kontrolę tych miejsc i osób powierzono żandarmerii[46].

W czasach wojennych wielu ludzi doświadczało trudów codziennej egzystencji jednak i w tym przypadku mogli liczyć na pomoc ze strony Głównego Komitetu Ratunkowego. W jego gestii, obok uporządkowania wspomnianych już kwestii sanitarnych, leżało m.in.: monitorowanie potrzeb ludności, która najdotkliwiej ucierpiała w wyniku działań wojennych, zakładanie towarzystw dobroczynności publicznej oraz tanich lub bezpłatnych kuchni, znajdowanie zatrudnienia osobom pozbawionym pracy i zarobków, rozdawaniem odzieży i zapomóg czy udzielaniem pożyczek. W ramach akcji pomocowej wydawano też pogorzelcom drewno budowlane pochodzące z lasów państwowych, a rolnikom udzielano pożyczek w zbożu siewnym. Pewnym kłopotem dla powiatowych oraz gminnych komitetów ratunkowych, w których główną rolę odgrywało ziemiaństwo i duchowieństwo katolickie, stało się wyszukiwanie osób najbardziej potrzebujących pomocy. Dlatego władze lokalne najczęściej organizowały i starały się utrzymywać: przytułki, schroniska, noclegownie, ochronki dla sierot, starców i kalek, tanie jadłodajnie i herbaciarnie, sklepy czy piekarnie. Najuboższym starano się także zapewnić darmową opiekę lekarską Na akcję pomocową przeznaczano środki pochodzące

[45] *Usunięcie złych stosunków sanitarnych w żydowskich chederach*, „DUKOO" 1916, 2, 18, s. 10–11.

[46] *Sanitarne przepisy dla piekarń*, „DUKOO" 1916, 2, 25, s. 13; *Porządek i czystość w handlach środków spożywczych*, „DUKOO" 1916, 2, 25, s. 13–14; *Regulamin dla rzeźni w powiecie opatowskim*, „DUKOO" 1917, 3, 3, s. 8–9.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

z grzywien, różnych kar oraz ze sprzedaży skonfiskowanych towarów. Utworzono też specjalny fundusz depozycyjny Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie w wysokości 10 000 koron miesięcznie, z czego do dyspozycji Głównego Komitetu Ratunkowego było 5 000[47].

Jak poinformowano czytelników „DUKOO" jeszcze w 1915 r. Komitet udzielił biednej ludności obwodu zapomóg w łącznej kwocie 7 500 koron w celu zakupu niezbędnych do życia towarów i produktów (żywności, odzieży, obuwia). Jednocześnie zaznaczono, że Komitet w dalszym ciągu zamierzał rozwijać swą działalność[48].

Na uwagę zasługuje fakt, że z okazji urodzin cesarza Franciszka Józefa I przypadających 18 sierpnia, władze Generalnego Gubernatorstwa Wojskowego w Lublinie udzieliły w 1916 r. wsparcia ubogim mieszkańcom obwodu/powiatu. Na rzecz biednych przeznaczono wówczas 3 000 koron, na utrzymanie ochronki w Opatowie ofiarowano 3 600, a miejscowe Humanitarno-Oświatowe Stowarzyszenie Kobiet oraz tania kuchnia otrzymały przeszło 380 koron[49]. W latach 1917–1918 wpłynęły ponadto datki na potrzeby: Powiatowego Komitetu Ratunkowego, Żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności „Ezro" w Opatowie, szpitala św. Leona w Opatowie, miejscowego szpitala epidemicznego, tanich kuchni w Ostrowcu, Opatowie, Klimkiewiczowie, Częstocicach, Bodzechowie, Ćmielowie, Ożarowie i Kunowie, ochronek dla sierot, starców i kalek, sal zajęć, pogorzelców z Rakowa, chorych na tyfus z Waśniowa czy żydowskich gmin wyznaniowych w Denkowie, Rakowie, Ożarowie oraz Kunowie[50].

Obok władz w akcję pomocową włączyły się również lokalne organizacje dobroczynności publicznej, a nawet osoby prywatne. Warto poświęcić uwagę wspomnianemu powyżej Humanitarno-Oświatowemu Stowarzyszeniu Kobiet w Opatowie, które rozpoczęło działalność 30 października 1915 r. Powstało w celu zapobiegania ubóstwu miejscowego społeczeństwa oraz szerzenia kultury i oświaty. Na czele zarządu jako przewodnicząca stanęła Maria Musielska, skarbniczką była Stanisława Świestowska, a sekretarką Wanda Ossowska. Dla ułatwienia działalności Stowarzysze-

---

[47] A. Stoksik, *op. cit.*, s. 110; J. Lewandowski, *Austro-Węgierskie Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Lublinie przed aktem 5 listopada 1916 roku*, „Rocznik Lubelski" 1975, 18, s. 142; M. Przeniosło, *Organizacje samopomocy społecznej w Królestwie Polskim w latach I wojny światowej*, „Niepodległość i Pamięć" 2011, 18, 1, s. 58–59.

[48] *Zapomogowy komitet austr.-węgierski*, „DUKOO" 1915, 1, 1, s. 10.

[49] *Wsparcie pieniężne z okazji dnia urodzin Najjaśniejszego Pana Cesarza Franciszka Józefa I*, „DUKOO" 1916, 2, 16, s. 1–2.

[50] *Zapomogi dobroczynne*, „DUKOO" 1917, 3, 6, s. 2; *Zasiłki na cele dobroczynne*, „DUKOO" 1917, 3, 7, s. 1; *Datki cesarskie na cele dobroczynne*, „DUKOO" 1918, 4, 1, s. 2; *Datki na cele dobroczynne*, „DUKOO" 1918, 4, 3, s. 1; *Instytucje i stowarzyszenia dobroczynne i społeczne*, w: *Kalendarz opatowski na rok 1918*, Opatów–Kraków [1917], s. 47.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

nie podzielone zostało na siedem sekcji: żywnościową, humanitarno-sanitarną, rozdawnictwa, zbierania ofiar, oświatową, dochodowo-teatralną i wywiadowczą. Przykładowo, sekcja żywnościowa odpowiadała za funkcjonowanie taniej kuchni wydając dziennie ok. 70 darmowych obiadów, dochodowo-teatralna organizowała przedstawienia teatralne i wieczorki rocznicowe przyczyniając się również do pobudzenia uczuć patriotycznych mieszkańców Opatowa i okolic, a humanitarno-oświatowa zaopatrywała Legionistów w środki opatrunkowe oraz bieliznę[51].

W numerze trzecim z 1916 r. wspomniano o prezesie żydowskiego Towarzystwa Dobroczynności „Linas Hacedek" w Ostrowcu Saulu Pfefferze, który na potrzeby ubogich Żydów z Opatowa i Ostrowca oraz ewakuowanych z Wołynia[52] przeznaczył wagon węgla, herbatę i cukier. Podkreślano, że ten: „Hojny […] dar powinien znaleźć chętnych naśladowców, ażeby ulżyć ciężkiej niedoli nieszczęśliwych rodzin dotkniętych klęską wojenną"[53].

Dzień po uroczystości Wszystkich Świętych, 2 listopada 1916 r., w kilku gminach i parafiach obwodu opatowskiego odbyły się również kwesty na renowację grobów poległych w I wojnie światowej. W akcję włączyli się mieszkańcy Opatowa, ludność gminy Iwaniska, c. i k. Zarząd Lasów w Woli Łagowskiej oraz duchowieństwo katolickie i parafianie z Ruszkowa, Szumska, Modliborzyc i Strzyżowic[54].

Zbierano też pieniądze na potrzeby wdów i sierot po poległych. W trakcie odbywającego się w kwietniu 1917 r. tzw. Tygodnia „wdów i sierot po wojskowych" mieszkańcy powiatu opatowskiego zebrali przeszło 13 000 koron, za co podziękował im komendant W. Fehmel: „Wobec tego poczuwam się do miłego obowiązku wszystkim warstwom ludności jako też każdemu ofiarodawcy z osobna wyrazić w imieniu tych, dla których uzyskany dochód ma służyć, najgorętsze podziękowanie. Niech im Bóg za to wynagrodzi"[55].

Blokada morska Państw Centralnych spowodowała trudności aprowizacyjne w produktach żywnościowych i materiałach strategicznych. Braki bez skrupułów pozyskiwano z terenów okupowanych powodując zniszczenie miejscowej gospodarki. Już w początkach grudnia 1915 r. władze okupacji austro-węgierskiej wprowadziły podatek od tytoniu, spirytusu,

---

[51] *Część nieurzędowa. Sprawozdanie z działalności Humanitarno-Oświatowego Stowarzyszenia Kobiet w Opatowie*, „DUKOO" 1916, 2, 18, s. 14.

[52] *Ewakuowani z Wołynia*, „DUKOO" 1916, 2, 3, s. 8.

[53] *Część nieurzędowa. Hojny dar dla biednych żydów i dla ewakuowanych*, „DUKOO" 1916, 2, 3, s. 10.

[54] *Składki na groby poległych*, „DUKOO" 1916, 2, 25, s. 4.

[55] [W.] Fehmel, *Tydzień wdów i sierot*, „DUKOO" 1917, 3, 6, s. 2.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

piwa, cukru, drożdży, zapałek i nafty. Od końca stycznia 1916 r. obowiązywał zasadniczy podatek przemysłowy, a pół roku później weszły w życie regulacje obrotu handlowego płodami rolnymi, przetworami młynarskimi i leśnymi oraz skórami[56]. Działania te niekorzystnie odbiły się na ludności.

Zboża ze zbiorów z 1915 r. władze wojskowe skupowały po niskich cenach, a chłopom pozostawiono jedynie ziarno na potrzeby własne czy siewy. Przekroczenie przepisów skutkowało karami finansowymi lub sześcioma miesiącami więzienia i oczywiście konfiskatą zboża. Przepisy takie obowiązywały również w następnych latach, przy czym ilość zbóż pozostawiana rolnikom malała. W lipcu 1916 r. państwowy monopol zbożowy rozszerzono o len i rzepak. W ten sposób do końca lipca tegoż roku wysłano do Austrii i na potrzeby wojska 180 000 ton zboża. Kontyngent wyznaczony przez okupanta na 1916 r. przewidywał skup 128 000 ton zbóż chlebowych, około 24 000 ton jęczmienia i ponad 28 000 ton owsa, skupowano także ziemniaki i pasze. Zatajanie wysokości zbiorów i zapasów było w dalszym ciągu surowo karane[57].

Rabunkowa polityka władz austro-węgierskich doprowadziła miejscową ludność do ograniczenia np. ilości mąki do wypieku chleba[58]. Zalecano dodawanie do niego mąki ziemniaczanej lub ziemniaków. Zakazano piekarzom wypieku tzw. pieczywa zbytkowego[59] i wydano regulamin dla młynów[60]. Od 1 kwietnia 1916 r. zaprowadzono kartki na żywność. Ściśle kontrolowano spożywanie wyrobów mącznych[61], mięsnych[62] i nabiału[63].

---

[56] E. Kołodziej, *Gospodarka wojenna w Królestwie Polskim w latach 1914–1918*, Warszawa 2018, s. 85.

[57] *Ibidem*, s. 94–95.

[58] *Obwieszczenie w sprawie uregulowania obrotu mąką i chlebem*, „DUKOO" 1916, 2, 6, s. 3.

[59] *Zakaz wypiekania pieczywa zbytkowego*, „DUKOO" 1916, 2, 6, s. 5.

[60] K. Kuk, *Regulamin dla obrotu płodami rolnymi i przetworami młynarskimi*, „DUKOO" 1916, 2, 15, s. 1–3.

[61] *Zaaprowidowanie powiatu. Zmniejszenie dziennej ilości zboża dla ludności na głowę*, „DUKOO" 1916, 2, 4, s. 9; *Premie za wskazanie nie zgłoszonych zapasów zboża*, „DUKOO" 1916, 2, 7, s. 4; *Powołanie do życia posterunków żniwnych*, „DUKOO" 1916, 2, 20, s. 4–5; *Przyspieszenie odstawy zboża*, „DUKOO" 1916, 2, 20, s. 8; K. Kuk, *Obwieszczenie. Rozporządzenie c. i k. Jenerał-Gubernatora wojskowego z dnia 13-go października 1916 Nr 78 Dz. Rozp. Wyrób i sprzedaż chleba i pieczywa*, „DUKOO" 1916, 2, 22, s. 11–12; *Zajęcie zboża i przetworów młynarskich*, „DUKOO" 1917, 3, 7, s. 1–3.

[62] *Ograniczanie używania mięsa*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 2; *Zarządzenie w sprawie sprzedaży sarniny*, „DUKOO" 1916, 2, 2, s. 9; *Taryfa maksymalna tłuszczu wieprzowego*, „DUKOO" 1916, 2, 4, s. 12; K. Kuk, *Obwieszczenie. Rozporządzenie c. i k. Jenerał-Gubernatora wojskowego z dnia 13-go października 1916 Nr 79 Dz. Rozp. Ograniczenie spożywania mięsa*, „DUKOO" 1916, 2, 22, s. 12–13.

[63] *Zakaz wyrobu śmietany*, „DUKOO" 1916, 2, 9, s. 3; *Dostarczanie masła, jako też ograniczeń obrotu masłem, twarogiem i serem*, „DUKOO" 1918, 4, 5, s. 13.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

Od 1 kwietnia 1916 r. zaprowadzono karty chlebowe. Na osobę można było kupić dziennie 250 g zboża (pszenicy, żyta, owsa, jęczmienia) lub 200 g mąki albo 250 g chleba. Bez okazania karty chlebowej kupcy nie mogli sprzedać wyżej wymienionych towarów czy produktów[64].

Władze okupacyjne 15 listopada 1915 r. wyznaczyły w lokalach publicznych dni bezmięsne we wtorki i piątki. Ponadto w te dni musiały być zamknięte wszystkie jatki. Natomiast 15 marca 1916 r. ogłoszono zakaz podawania potraw mięsnych w poniedziałki i czwartki[65]. Od 1 kwietnia 1917 r. dniami bezmięsnymi były środy oraz piątki[66].

W listopadzie 1915 r. został wyznaczony porządek targowy w obwodzie. Dni targowe przypadały w Opatowie: środy (bydło, konie, towary); Ostrowcu: poniedziałki i czwartki (bydło, konie, towary); Ożarowie – wtorki; Łagowie – czwartki; Rakowie – piątki; Iwaniskach – poniedziałki. Z obrotu handlowego wycofano umundurowanie i broń, którejkolwiek z walczących armii, prasę i książki z wyjątkiem modlitewników, zboże oraz mąkę. Handlujący końmi i bydłem zobowiązani byli zgłosić w urzędzie gminnym komu sprzedali zwierzęta. Handel mógł odbywać się tylko w określonych godzinach od 7.00 do 15.00[67]. W maju 1917 r. wprowadzono ścisłą kontrolę weterynaryjną na targach bydlęcych z uwagi na szerzące się wśród zwierząt choroby. Wprowadzono też nowe opłaty targowe[68]. Od 1916 r. obowiązywał całkowity zakaz handlu obnośnego[69]. Na wybrane towary np. cukier[70], wyroby tytoniowe, alkohol wprowadzono koncesje i cła[71]. W 1916 r. wprowadzono monopol tytoniowy i spirytusowy[72].

---

64 *Urzędowe karty (karty chlebowe)*, „DUKOO" 1916, 2, 6, s. 3–4.

65 *Dnie bezmięsne*, „DUKOO" 1916, 2, 6, s. 5.

66 *Dnie bezmięsne*, „DUKOO" 1917, 3, 5, s. 10.

67 *Porządek targowy*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 8.

68 *Targi bydlęce*, „DUKOO" 1917, 3, 6, s. 2–3.

69 *Zakaz prowadzenia handlu obnośnego (domokrążstwa)*, „DUKOO" 1916, 2, 2, s. 9.

70 Arcyksiążę Fryderyk, *Rozporządzenie Naczelnego Wodza Armii z 4. maja 1916, dotyczące monopolu cukrowego i przymusu koncesyjnego dla handlu cukrem*, „DUKOO" 1916, 2, 11, s. 6–7.

71 *Rozporządzenie Naczelnego Wodza armii z 26. lipca 1915, dotyczące przymusu koncesyjnego dla handlu tytoniem*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 16–17; Arcyksiążę Fryderyk, *Rozporządzenie Naczelnego Wodza armii z 27. czerwca 1915, w sprawie przywozu i sprzedaży papierosów*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 17–18; *Regulamin sprzedaży tytoniu*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 18–19; *Cennik austriackich wyrobów tytoniowych dla wywozu do okupowanych części Polski*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 20–21; *Zastanowienie dalszych koncesji na sprzedaż wyrobów wódczanych*, „DUKOO" 1918, 4, 3, s. 11.

72 Zob. np.: *Monopol tytoniowy. (Rozporządzenie c. i k. Generalnego Gubernatorstwa wojskowego z dnia 7. marca 1916 Nr 13.640*, „DUKOO" 1916, 2, 7, s. 1–2; *Monopol spirytusowy i wódczany*, „DUKOO" 1916, 2, 11, s. 5; K. Kuk, *Rozporządzenie c. i k. Jenerał-Gubernatora wojskowego z dnia 26-go września 1916 r. Nr 75 Dz. Rozp. Wykonanie monopolu spirytusu i wódki (przepis wykonawczy)*, „DUKOO" 1916, 2, 22, s. 4–6.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

Celem poprawy sytuacji żywnościowej zachęcano mieszkańców do hodowli królików, ustalono ceny skupu, a nawet zachęcano do organizowania stowarzyszeń hodowców tych zwierząt. Informowano, że rasowe króliki przeznaczone do chowu można kupować w Wiedniu u Adolfa Henna[73]. Chciano w ten sposób pozyskać mięso i skóry.

Okupacyjne władze wojskowe rekwirowały nie tylko całe zbiory ziemniaków czy zboża, ale nawet dziko rosnących pokrzyw[74]. Trudności w aprowizacji ludzi i zwierząt doprowadziły do konieczności otrzymywania produktów alternatywnych. Nie dziwią zatem teksty informujące o możliwości pozyskiwania jadalnych roślin dla ludzi (jarmużu, mniszka lekarskiego, lebiody, szczawiu czy pokrzywy) oraz dla zwierząt (chrząszczy majowych, kiełków jęczmienia, korzeni paproci, korzeni perzu, żołędzi, kasztanów oraz strąków grochu, bobu i soczewicy)[75].

Władze austro-węgierskie, 27 lipca 1916 r., wydały decyzję o konfiskacie futer i skór w magazynach, sklepach i od osób cywilnych, a 5 sierpnia zarządziły konfiskatę lnu, płótna i przędzy konopnej[76]. Trudności transportowe w dostarczaniu węgla[77] spowodowały, że wzrosło zapotrzebowanie na drewno opałowe. Wolno było najuboższym mieszkańcom obwodu/powiatu zbierać gałęzie oraz ściółkę w lasach państwowych w każdy poniedziałek pod nadzorem gajowego, ale nie można było bez zezwolenia wycinać drzew[78].

Zła sytuacja gospodarcza będąca skutkiem działań wojennych i rabunkowej polityki władz okupacyjnych powodowała, że mimo grożących kar wiele osób obchodziło nakazy, zakazy i polecenia nielegalnie handlując, dopuszczając się kradzieży, przemytu, nielegalnego obrotu produktami zakazanymi, zawyżania cen, nadużywania władzy, „ciężkiego uszkodze-

[73] *Hodowla królików*, „DUKOO" 1916, 2, 13, s. 6; *Hodowla królików*, „DUKOO" 1916, 2, 14, s. 1–2.

[74] *Zajęcie pokrzyw*, „DUKOO" 1918, 4, 4, s. 4–5.

[75] *Owoce leśne jako pokarm dla zwierząt domowych i ich zbieranie*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 4; *Obwieszczenie*, „DUKOO" 1916, 2, 11, s. 8; *Spożytkowanie korzeni paproci na karmę dla nierogacizny*, „DUKOO" 1917, 3, 5, s. 7; *Zbieranie łuszczyn rozmaitych strączkowych nasion*, „DUKOO" 1917, 3, 8, s. 19; *Zbiór korzeni perzu*, „DUKOO" 1917, 3, 8, s. 19–20.

[76] *Obwieszczenie w sprawie konfiskaty futer i skór*, „DUKOO" 1916, 2, 16, s. 3; *Obwieszczenie o zajęciu wszystkich gatunków futer i skór z sierścią [wełną, włosem], wyprawionych i niewyprawionych konfekcjonowanych i niekonfekcjonowanych [z wyjątkiem szlachetnych skór futrzanych]*, „DUKOO" 1916, 2, 18, s. 5; *Obwieszczenie w sprawie konfiskaty lnu, przędzy konopnej i płótna*, „DUKOO" 1916, 2, 16, s. 3.

[77] *Rozporządzenie c. i k. Jeneralnego Gubernatorstwa wojskowego z dnia 26 lutego 1918 r. Nr 11 Dz. rozp. dotyczące sposobu zużycia węgla, koksu i cegiełek węglowych (brykietów)*, „DUKOO" 1918, 4, 3, s. 4–7.

[78] *Pobór drzewa z lasów rządowych*, „DUKOO" 1915, 1, 1, s. 7; *Bezpłatne wydawanie drzewa i ściółki z lasów rządowych*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 7.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

nia ciała", zbrodni, aborcji, dzieciobójstw, gwałtów czy włóczęgostwa. Sąd wojskowy bądź Sąd Pokoju w Opatowie skazywał na kary grzywny, areszt oraz więzienie. Spisy osób skazanych były publikowane na łamach analizowanego czasopisma[79].

Część skazanych miała szansę skorzystać z amnestii. Dwie pierwsze ogłoszono z okazji 86. i 87. urodzin cesarza Franciszka Józefa I. Kolejne miały miejsce w związku z „proklamowaniem Polski" przez dwóch cesarzy 5 listopada 1916 r. oraz 5 listopada 1917 r.[80]

Okupanci utrzymywali na dość stabilnym kursie walutę rosyjską, którą był rubel. Było to ważne ze względów gospodarczych. W ten sposób chcieli m.in. pozyskać od ludności kruszec, z którego była wykonana rosyjska moneta. W obiegu zaczęły pojawiać się także fałszywe rosyjskie banknoty, przed którymi ostrzegały władze[81]. Troszczono się również o walutę austro-węgierską wymieniając zniszczone banknoty[82].

ZAKOŃCZENIE

„DUKOO" był czasopismem normatywno-prawnym. Liczba i szczegółowość opublikowanych obwieszczeń, przepisów i rozporządzeń prawnych daje podstawy do wątpliwości, czy i w jakim stopniu były one przestrzegane. Jednak upublicznienie regulacji prawnych świadczy o różnych kwestiach, które władze okupacyjne uznały za priorytetowe i starały się wprowadzić. Na łamach tego periodyku nie zabrakło także ciekawych informacji dotyczących życia i trudów codziennej egzystencji mieszkańców ziem okupowanych przez Austro-Węgry, a szczególnie ludności obwodu/powiatu opatowskiego. O randze jaką przywiązywały władze okupacyjne do przestrzegania prawa świadczy fakt podawania decyzji administracyjnych do publicznej wiadomości w jedynym czasopiśmie ukazującym się wówczas w Opatowie.

---

[79] *Wykaz osób zasądzonych przez c. i k. Sąd wojskowy w Opatowie*, „DUKOO" 1916, 2, 20, s. 15–16; *Wykaz osób zasądzonych przez Sędziego Pokoju miast Opatowa i Ostrowca w czasie od 1 do 15 października 1916*, „DUKOO" 1916, 2, 21, s. 6–7; *Spis zasądzonych przez c. i k. Sąd wojskowy*, „DUKOO" 1916, 2, 22, s. 16; *Spis osób ukaranych przez c. i k. Sąd wojskowy w Opatowie*, „DUKOO" 1917, 3, 1, s. 8.

[80] *Amnestia*, „DUKOO" 1916, 2, 16, s. 1; K. Kuk, *Ogłoszenie dotyczące amnestii*, „DUKOO" 1916, 2, 25, s. 1–2; *Obwieszczenie w sprawie przeprowadzenia amnestii*, „DUKOO" 1916, 2, 26, s. 1–2; *Ogłoszenie amnestii*, „DUKOO" 1917, 3, 8, s. 1.

[81] *Obwieszczenie*, „DUKOO" 1917, 3, 4, s. 7–8.

[82] *Wymiana banknotów uszkodzonych*, „DUKOO" 1915, 1, 6, s. 4.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

„Dziennik Urzędowy C. i K. Komendy Obwodowej w Opatowie" 1915–1918.

Kalendarz opatowski na rok 1918, Opatów–Kraków [1917].

Studies (Opracowania)

Adamczyk M., *Cztery epoki prasy Kielecczyzny 1811–1956*, Kraków–Kielce 1991.

Adamczyk M., *Prasa Kielecczyzny – tradycje i współczesność*, Warszawa 1987.

Bratos Z., Frejtag-Mika E., Macierzyński W.Ł., *Radom na starej pocztówce i prasa Radomia w latach 1811–1918*, Radom 1996.

Ciepłowska S., *Bieliński Antoni*, w: *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 2, [red. J. Leskiewiczowa], Warszawa 1994.

Jelska T., *Jelski Władysław*, w: *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 5, [red. J. Leskiewiczowa], Warszawa 2000.

Kołodziej E., *Gospodarka wojenna w Królestwie Polskim w latach 1914–1918*, Warszawa 2018.

Konarski S., *Leszczyński Zygmunt*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972.

Kosiński T., *Kolekcja afiszów z lat 1914–1918 w zbiorach Działu Historii Muzeum Narodowego w Kielcach*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach" 1993, 17.

Kramarz H., *Książka w pierwszym dziesięcioleciu działalności Towarzystwa im. ks. Piotra Skargi 1908–1918 (w świetle archiwów lwowskich)*, w: *Kraków–Lwów. Książki–czasopisma–biblioteki*, t. 7, red. H. Kosętka, Kraków 2005.

Lewandowski J., *Austro-Węgierskie Generalne Gubernatorstwo Wojskowe w Lublinie przed aktem 5 listopada 1916 roku*, „Rocznik Lubelski" 1975, 18.

Lewandowski J., *Austro-Węgry wobec sprawy polskiej w czasie I wojny światowej*, „Przegląd Historyczny" 1975, 66, 3.

Lewandowski J., *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką 1914–1918*, Warszawa 1980.

Lewandowski J., *Okupacja austriacka w Królestwie Polskim (1914–1918)*, „Dzieje Najnowsze" 1998, 30, 4.

Lis M., *Nasze drogi do niepodległej. Z dziejów Opatowa w latach niewoli narodowej i na progu niepodległości*, Opatów 2018.

Lis M., *Niepodległość rozpoczęła się w niedzielę*, „Opatów" 2018, 7, 3.

Lis M., *W czasie okupacji austro-węgierskiej*, „Opatów" 2017, 6, 4.

Mikietyński P., *Generał Stanisław hr. Szeptycki. Między Habsburgami a Rzecząpospolitą (okres 1867–1918)*, Kraków 1999.

Przeniosło M., *Organizacje samopomocy społecznej w Królestwie Polskim w latach I wojny światowej*, „Niepodległość i Pamięć" 2011, 18, 1.

Skręt R., *Reiter Marian*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 31, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988–1989.

Stoksik A., *Główny Komitet Ratunkowy w Lublinie 1915–1918*, w: *Dobroczynność i pomoc społeczna na ziemiach polskich w XIX, XX i na początku XXI wieku*, red. M. Przeniosło, Kielce 2008.

Wójcik W., *Sandomierz podczas wojny 1914–1918 w świetle Dziennika ks. Jana Gajkowskiego*, „Studia Sandomierskie" 1983–1984, 4.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332

NOTA O AUTORACH

Izabela Krasińska – dr hab. w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie bibliologia i informatologia, profesor uczelni, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, bibliolog, prasoznawca, historyk. Zainteresowania badawcze: historia książki i prasy do 1939 r., prasa abstynencka w latach 1843–1939, współczesne polskie periodyki abstynenckie, historia uzależnień, historia społeczna, gospodarcza, kultury, historia wychowania.

Piotr Sławiński – dr nauk humanistycznych w zakresie historii, Archiwum Państwowe w Kielcach, Oddział w Sandomierzu, historyk, regionalista. Zainteresowania badawcze: dzieje oświaty i kultury religijnej Sandomierszczyzny, prasa w Sandomierzu.

DOI: 10.17951/rh.2021.52.313-332